

Маловисторопський коледж імені П.С.Рибалка СНАУ

Літературна година

„ПРОВІСНИК”

(До дня народження О.Довженка)

М-Висторон

Олександр Довженко

Олександр Довженко — видатний український письменник, публіцист, кінорежисер, громадський діяч. Твори його — це живлюща криниця думок, знань, почуттів, барв, це своєрідний літопис історії українського народу. Все полум'яне життя митця було присвячене служінню народові і Вітчизні. Сам О. Довженко говорив: «Особисте життя моє має сенс остільки, оскільки воно спрямоване на служіння народові. Ці слова глибоко відбивають світогляд і зміст діяльності О. Довженка — громадянина і митця.

Закоханий у життя, у велич духу радянської людини — воїна і трудівника, О. Довженко натхненно оспівував поезію і романтику нашої епохи.

Довженко пробував себе в різних видах мистецтва, проте вибрав кіно, яке В. І. Ленін вважав «найголовнішим з усіх мистецтв», бо воно найшвидше доходить до народу. Сьогодні вже загальновизнано, що О. Довженко — один з найбільших майстрів кіномистецтва, його ім'я стоїть поруч з іменами таких титанів кіномистецтва, як С. Ейзенштейн, В. Пудовкін, Чарлі Чаплій і Давид Грифіт. Кінофільм О. Довженка «Земля» в 1958 р. на Всесвітньому конкурсі в Брюсселі був визнаний одним з дванадцяти найкращих кінофільмів світу. Кіносценарії і кіноповісті, які він писав для своїх фільмів, стали самостійними літературними творами. Отже, як письменник О. Довженко сформувався в кіно. Про нього написано багато книг, статей мистецтвознавцями та літературознавцями. Поети присвячують йому свої вірші, бо, як пише поет І. Гончаренко:

*В людських сердець незаймані глибини
своїм він серцем глибоко проник —
співець краси, природи і людини,
душі людської дивний чарівник.*

Уся біографія О. Довженка — у його творчості, тому самотність митця не можна зрозуміти, не звернувшись до його життя. Микола Бажан підкреслював, що твори О. Довженка «ростуть звідти — з отих чернігівських байраків, із землі, угноєної потом батьків, дідів та прадідів, що всі прикмети й її, й людей, які на ній зростають, так добре відчув і зрозумів художник» У всіх Довженкових творах постійним акордом звучить неповторна, задумлива і радісна краса мальовничих берегів Десни, благодородство і чесність трудівників землі, серед яких і минуло дитинство майбутнього митця .

Олександр Петрович Довженко народився 11 вересня 1894 року на околиці невеликого повітового містечка Сосниці на Чернігівщині в селянській

сім'ї. Батьки його були неписьменними. В сім'ї було чотирнадцять дітей, але, крім Олександра і його сестри Поліни, всі вони померли в дитячому та юнацькому віці. В автобіографії О. Довженко писав: «І коли я зараз пригадую своє дитинство і свою хату, і завжди, коли б я їх не згадав, в моїй уяві — плач і похорон... А я й досі не можу дивитися на похорони. А тим часом вони проходять по всіх моїх сценаріях, по всіх картинах.

У всіх моїх фільмах є розлука. Герої прощаються, поспішаючи кудись далеко, вперед, в інше життя — невідоме, але принадне, краще. Вони прощаються покvapливо і недбало і, відірвавшись, не оглядаються, щоб не розірвалося серце, а плачуть оті, що залишаються. Це—моя мати. Народжена для пісень, вона проплакала все життя, проводжаючи назавжди. Так питання життя і смерті вражали, очевидно, мою дитячу уяву, що й залишилися в мені на все життя, пронизуючи в найрізноманітніших виявах мою творчість.

Так у нечисленному ряді жіночих образів образ матері заступив собою всі інші. Дід у фільмі «Земля» — це мій покійний найдобріший дід Семен Тарасович, колишній чумак, чесний і незлобивий. Від нього у мене в картинах завжди з любов'ю написані образи дідів. Це теплота дитинства» (I, 21).

Довженко вказував, що одним із джерел його творчості є «гаряча любов до природи», гостре відчуття її краси. «У нас була казкова сіножать на Десні. До самого кінця життя вона залишиться в моїй пам'яті як найкрасивіше місце на всій землі» (I, 21).

Уже шістдесятирічним напише О. Довженко хвилюючу автобіографічну кіноповідь «Зачарована Десна», в якій яскраво відтворить поетичні риси, властиві народному ідеалові трудівника навіть в умовах дореволюційного села, коли праця була тяжким ярмом для народу, а жорстока дійсність експлуататорського суспільства вбивала мрії про прекрасне, напише твір, у якому відіб'ється власне життя автора, «перші радощі, і вболівання, і чари перших захоплень дитячих» (I, 39).

Учився О. Довженко в Сосницькій початковій школі, а потім у вищій початковій школі. В 1911 р. вступив до Глухівського учительського інституту. Щоб дати освіту синові, батько Олександрів змушений був «відкряти від серця десятину землі». Закінчивши в 1914 р. інститут, він працював учителем початкової школи в Житомирі, мріяв стати художником, брав приватні уроки малювання. Та час був тривожний, вразливий юнак не міг бути спокійним, жити тільки мріями про прекрасне, коли на фронтах першої імперіалістичної війни гинули солдати, великі будинки були перетворені на госпіталі, а вулиці міста переповнені пораненими?

У 1917 р. О. Довженко переїжджає до Києва, вступає до комерційного інституту на економічний факультет, але не залишає мрії про Академію художеств, хоч приваблювала його також і географія. «Так мені всього хотілося,— читаємо в автобіографії,— і так з мене тоді нічого не вийшло» (I, 25).

У 1921—1923 рр. Довженко — на дипломатичній роботі у Варшаві і в Берліні. Аж тепер, нарешті, здійснюється його юнацька мрія: на стипендію Наркомосу України він вчиться живопису у відомого берлінського художника професора Еккеля.

Влітку 1923 р. він повертається в Харків, працює в редакції газети «Вісті ВУЦВК» як художник-ілюстратор; з'являються його перші карикатури до сатиричних віршованих памфлетів В. Блакитного, веселі дружні шаржі на О. Вишню, В. Сосюру, П. Панча та інших радянських письменників. Свої дотепні, гострі карикатури, фейлетони, памфлети О. Довженко підписував ім'ям Сашко.

У 1923—1926 рр. О. Довженко ілюстрував кращі літературно-мистецькі видання того часу. М. Рильський захоплювався «гострім олівцем», тонкою кмітливістю, спостережливістю Сашка, з якого «міг вирости справжній високої міри майстер образотворчого мистецтва». Одночасно з новаторськими пошуками в живопису і графіці, з роботою в газеті «Вісті ВУЦВК» у митця визрівало бажання спробувати свої сили у кіномистецтві, синтетичність і масовість якого він починав уже тоді розуміти. О. Довженко налагоджує зв'язки з українською кіноорганізацією ВУФКУ (Всеукраїнське фото-кіноуправління), малює рекламні плакати до кінострічок. В червні 1926 р. він їде в Одесу, де працює на одній з кращих у той час кінофабрик.

Так відбувся перехід до нового виду художньої творчості; художник мав змогу створювати картини, що «рухаються в часі і просторі». Починаючи роботу в кіно, він вирішив присвятити себе комедійним фільмам. Саме так і були задумані перші сценарії «Вася-реформатор», «Ягідки кохання», але вони не сподобались керівництву кінофабрики. Проте це не знеохочує, не розчаровує О. Довженка. Його пошук триває і завершується успіхом — фільмом «Сумка дипкур'єра», в основу якого було покладено реальний факт — убивство радянського дипломатичного кур'єра Теодора Нетте 5 березня 1926 р.

Фільм «Сумка дипкур'єра» — твір про велику любов і відданість Радянській Вітчизні, про міжнародну революційну солідарність трудящих. У ньому з великою симпатією змальовані образи зарубіжних робітників, захоплених мужністю радянського дипкур'єра. Після трагічної загибелі комуніста-дипломата вони передають його портфель з важливими

документами морякам, які відпливають до Ленінграда. І хоч тогочасна критика підкреслювала деяку прямолінійність, плакатність образів, переобтяженість детективним елементом, фільм «Сумка дипкур'єра» засвідчив зростання О. Довженка як режисера-новатора, який чудово володів майстерністю композиції, значно повніше і ширше використовував можливості кінооператорського мистецтва, вдало застосовував прийом психологічної паузи. Глядач полюбив кінострічку молодого митця. «Окрилений успіхом цієї незначної речі, я негайно розпочав роботу над другою постановкою. Це була «Звенигора» (I, 30),— згадував автор.

Створений у 1928 р. за сценарієм О. Довженка фільм «Звенигора» приніс йому заслужену славу самобутнього, глибоко національного митця. Фільм демонструвався в Англії, Бельгії, Голландії, Франції, Туреччині, Аргентині, Мексиці, Канаді, США. Відомі радянські кінорежисери С. Ейзенштейн, В. Пудовкін, артист Амвросій Бучма, поет М. Бажан та інші відзначали оригінальність молодого режисера, його великий талант.

Новим етапом у творчості О. Довженка були сценарій і постановка кінофільму «Арсенал» (1929), який М. Бажан назвав «поемою про українського робочого». О. Довженко писав: «Я поставив собі за мету показати класову боротьбу на Україні в період громадянської війни... Фільм «Арсенал» був великою подією в моєму житті» (I, 31).

Конкретні історичні події — повстання на київському заводі «Арсенал» у січні 1918 р. проти петлюрівців і гайдамаків О. Довженко змалював поетично, з епічним розмахом. В «Арсеналі» вперше виступає великої узагальнюючої сили образ українського робітника Тимоша Стояна, який символізує безсмертя робітничого класу.

У 1930 р. О. Довженко пише сценарій і ставить фільм «Земля», який з повним правом називають шедевром німого кіно.

ДОВЖЕНКОВА «ЗЕМЛЯ»

*Ця кінострічка — нам кажуть — німа,
Кольору, звуку в «Землі» нема...*

*Як же оті помилилися люди,—
Гомін «Землі» увійшов мені в груди,
Той незабутній чаруючий гомін,
Що для народу — життя, а не спомин.*

*Це перед нами важка доріженька,
Спадщина, дар Олександра Довженка.*

*Ви на землі вкореняйтесь, митці,
Серцем впірнайте в чарівній ріці,
Рідній Десні, неспокійнім Дніпрі,
В ніжному сяєві-цвіті зорі.*

*Земле!
В душі, як симфонія, ти,
Наше натхнення, клич висоти.*

*Хто ж говорив,
Що ця стрічка німа?!
Грому гучніше й весною нема.
Вічна «Земля», що серця підійма,
Будить,*

хвилює,

веде щочасу.

*Дяка ж митцю —
За страждання й красу.*

Звернувшись до однієї з центральних тем літератури і кіномистецтва кінця 20—30-х років — теми класової боротьби на селі в період колективізації, О. Довженко виявив глибоке розуміння краси нового часу, нової людини-творця. В кіноповісті «Земля» майстерно поєднано великий соціальний зміст — відтворення життя українського села 20-х років — і високу поетичність викладу. Злободенність повісті, її цілеспрямованість, втілені в досконалій художній формі, завдали відчутного удару по приписах буржуазної естетики. Цим твором О. Довженко довів, що громадянська позиція митця визначає його стиль, його зображувальні засоби.

Великою заслугою автора є те, що «поряд з відтворенням грандіозних суспільно-економічних змін в житті села, яке став на шлях колективного господарювання, у кіноповісті «Земля» показано народження нової людини, її високих принципів і переконань».

У першому звуковому фільмі О. Довженка «Іван» (1932) відтворена велична панорама будівництва гідроелектростанції на Дніпрі, героїчна праця робітничого класу..

Перейшовши на «Мосфільм», О. Довженко разом з Ю. Солн-цевою, своєю дружиною і асистентом, та письменником О. Фа-дєєвим їде в 1933 р. на Далекий Схід «для вивчення краю з метою зробити про цю частину нашої країни фільм» (I, 34). За два з половиною місяці була написана кіноповість «Аероград». У 1935 р. з'являється фільм «Аероград» (спільне виробництво Київської кіностудії і «Мосфільму»), який був оцінений як великий успіх радянського кіно.

В 1939 р. митець пише одну з найкращих своїх кіноповістей «Щорс», яка удостоєна в 1941 р. Державної премії СРСР. «Щорс», як писав пізніше О. Довженко, був «найвизначнішою, найзмістовнішою подією мого життя... «Щорсу» я віддав весь свій життєвий досвід. Всі знання, набуті за дванадцять років роботи, знайшли в цьому фільмі своє повне відображення.

ДОВЖЕНКО НА ЗЙОМКАХ «ЩОРСА» В ЧЕРНІГОВІ

*Вже ранок. Вляглася густа сніговиця.
На простір іскристий не надивиться.
Морозне повітря. У тиші сосна
Спокійно, неначе дитя, за сина.
І раптом команда: — Богунці! До бою!..—
І вершники мчать на «героїв» розбою.
На тих, що в жупанах,
На тих, що в шликах...*

*І тиша за мить потонула в снігах,
Забагрянівся чернігівський шлях.
І вітер палючий завихрив, забігав,
Вітає хоробрих старезний Чернігів,
Не від соборів — від зброї дзвін...
До славних богунців всміхається він.
Такі не питають: «А скільки там сил?»
Бо кожен — мов з казки орел-вогнекрил.
Між них полководець, як батько, стоїть.
На всеньке життя збережу оту мить:
Чуб полководцю вітер розборсав...
Довженко знімає в Чернігові «Щорса».*

*Мов чую команду:
— Спинитися! Досить! —
Довженкові дівчина шапку підносить,
Сніг обтрусивши: — Хоч ви тут найстарші —
Юні наказують шапку надіти!..—
...Срібло гойдається дивного маршу,
Дуб обліпили захоплені діти...
У пам'яті він залишився таким.
Крізь роки, розвіяні хмари і дим.
Крізь грози минулі, дощі і морози,*

*Він зором проводить богунців обози,
У бій проводить кінноту, піхоту,
Стоїть на мосту чи край ветхого плоту,
Без шапки в мороз полководець стоїть,
Вдивляючись в дальні дороги століть.*

З перших днів Великої Вітчизняної війни О. Довженко був на фронті. Його палкі слова у вигляді листівок поширювались на землях окупованої України. Як правдивий літопис тих героїчних і трагічних літ, читаємо сьогодні Довженкові записні книжки, пристрасні публіцистичні статті, оповідання, сценарії. Впевнений у силі і величі духу радянської людини, вихованої соціалістичним способом життя, О. Довженко у червні 1941 р. у статті «Ворог буде розгромлений» закликав: «Розправляйте свої могутні крила, богунці, терці, боженківці, пархоменківці — один одного кращій, один одного сильніший,— щоб передавалась слава ваших бійців від роду до роду довгі віки. До боротьби, дорогі брати-співвітчизники, за честь, за свободу!» (IV, 16—17).

24 вересня 1943 р. газета «Правда» опублікувала статтю «Дивіться, люди», ілюстровану фашистськими фотознімками, на яких був зафіксований момент страти Зої Космодем'янської. У цій статті О. Довженко викриває криваві злочини фашистів, возвеличує радянську людину — патріота своєї Вітчизни.

Боротьбу радянського народу з фашизмом публіцист О. Довженко показує як «боротьбу світла з темрявою, з моральними виродками, з мерцями». «Ніколи,— писав О. Довженко у статті «Україна в огні»,— над світлою і радісною красою не нависали такі темні хмари. Ніколи ще краса не була знівечена шрамами таких злочинств, як злочинства ворогів наших — фашистів» .

Великий резонанс мали його оповідання і новели, написані у цей період: «Стій, смерть, зупинись!», «Відступник», «На колючому дроті», «Ніч перед боєм», «Мати», «Перемога», «Тризна», «Воля до життя», «Федорченко», «Невідомий» та інші. їх видавали брошурками-метеликами масовим тиражем російською і українською мовами.

В 1945 р. О. Довженко закінчив сценарій «Повість полум'яних літ», в якому події Великої Вітчизняної війни змальовано в конкретних і водночас символічних образах. Художником величезних масштабів, могутнього інтелекту, справжнім епічним поетом постає автор «Повісті полум'яних літ».

«Повість полум'яних літ» — нова емоційно забарвлена форма кіноепосу, яка звернена і до сучасників, і до майбутніх по. колінь, у якій особисте переростає в загальнонародне. Використовуючи і розвиваючи фольклорні традиції, митець створив героїчну легенду і разом з тим насичений великими історичними подіями документальний твір про подвиг народу-воїна, народумиролюбця, який виніс на своїх плечах весь страшний тягар війни і переміг

Твори О. Довженка про подвиг народу у Великій Вітчизняній війні за своїм пізнавально-виховним значенням стоять поряд з такими перлинами радянської літератури, як «Доля людини» М. Шолохова, «Василь Тьоркін» О. Твардовського, «Гарячий сніг» Ю. Бондарева, «Блокада» О. Чаковського, «Живі і мертві», «Солдатами не народжуються», «Останнє літо» К. Симонова, «Вовча зграя» В. Бикова, «Прапорonosці», «Людина і зброя» О. Гончара та інші.

Ще йшли бої, а О. Довженко думав про відбудову країни, про мирне життя. 17 січня 1944 р. він записав у своєму щоденнику: «З великою приємністю працюю над літературним сценарієм «Мічурін». Я розпочав сю роботу перед війною і зараз повернувся до неї як до теплої рідної хати» (V, 200). Кіносценарій кольорового фільму «Мічурін» О. Довженко переробив на п'єсу «Життя в цвіту». В 1948 р. з'явився на екранах кінотеатрів фільм «Мічурін» — гімн великому перетворювачеві природи.

«Прекрасна людина в бою за Батьківщину. Прекрасна вона в стражданнях і в смерті за неї. Але найсвітліша краса її в труді», — писав О. Довженко (III, 346). Людина-трудівник — це той герой, в якому втілились найвищі Довженкові ідеали краси. У кожному своєму творі з великою любов'ю оспівує письменник людей праці. З особливою силою розкривається тема праці в останніх творах О. Довженка «Зачарована Десна» і «Поема про море», написаних у 1955 р.

Кіноповість «Зачарована Десна» — один з кращих творів митця. За висловом М. Рильського, це «задушевна лірична спо-! відь, по вінця напоєна любов'ю до рідного краю, до України з її \ великим і скорботним минулим і її великим радісним майбутнім»². «Зачарована Десна» — справді незвичайний твір. Це спогади про дитинство і разом з тим глибокі філософські роздуми великого митця. З синівською любов'ю і гордістю пише О. Довженко про середовище, з якого він вийшов, яке виростило його, про тих людей, які до революції були пригнічені тяжким безпросвітним життям, а з них можна було писати, за словами автора, портрети апостолів і мислителів.

Кіноповість містить у собі мемуарні сторінки, ліричні сповіді, широкі картини сільського життя, побуту, прекрасні портрети людей праці, чарівні пейзажні малюнки, а також роздуми про народ, його минуле і майбутнє, про мистецтво. Все це подано у двох планах: через сприйняття головного героя — сільського хлопчика Сашика і через художньо-філософські роздуми зрілого письменника.

Пензлем захопленого живописця малює О. Довженко у кіноповісті «Зачарована Десна», як і в інших своїх творах, неповторну красу природи, пейзажі промовляють до читача своїми барвами, створюють ілюзію

безпосереднього споглядання. Часто вони передаються через сприймання дійових осіб і є засобами виявлення душевного стану героїв. Краса природи облагороджує людей. Герої повісті «Зачарована Десна» живуть одним життям з природою. «Жили ми в повній гармонії з силами природи. Зимою мерзли, літом смажились на сонці, восени місили грязь, а весною нас заливало водою, і хто цього не знає, не знає тієї радості і повноти життя» (I, 61). Незабутніми є картини весняної повені, сінокосу. Навіть від опису звичайного городу біля хати віє високою поезією і красою:

Лебединою піснею великого митця називають удостоєну в 1959 р. (посмертно) Ленінською премією кіноповість О. Довженка «Поема про море». М. Рильський у статті «Поема про море» писав: «Про що ця поема? Про Каховку, про будівництво ; Каховського моря, про чудеса нової техніки, про чудесних нових людей? Так, звичайно. І, розуміється, не тільки про Каховку, а й про Ангару, і про Єнісей, і — про майбутні міжпланетні польоти, і про перетворення всієї землі у нову землю... Але сказати так — значить майже нічого не сказати. Це поема про людяність, про людську душу в її суперечностях, про благородство і труд, який оновлює світ» *. У цьому сюжетно складному, багатопроблемному творі на повну силу розкрилась краса, могутність народу-творця, трудівника, колективний портрет якого подано майстерно і поетично.

Не довелось митцеві побачити на екрані ні «Повісті полум'яних літ», ні «Зачарованої Десни», ні «Поеми про море». Їх постановку здійснила в 1961—1965 роках Ю. Солнцева. 25 листопада 1956 р. перестало битись полум'яне серце великого людинолюбця, лицаря краси, правди і добра Олександра Довженка, одного з тих великих митців і новаторів, через публіцистично загострені і романтично піднесені твори яких пізнаватимуть нашу епоху нащадки.

Творчість О. Довженка належить сучасникам його, належатиме і нащадкам. В утвердженні безсмертя народу — безсмертя митця.